

**ТЭМА ГРОШАЙ У ВУСНАЙ НАРОДНАЙ
ТВОРЧАСЦІ БЕЛАРУСАЎ ПАЛЕССЯ
(КАНЕЦ ХІХ – ПАЧАТАК ХХ СТ.)**

I. Н. Колабава,

*кандыдат гістарычных навук, дацэнт, дацэнт
кафедры гісторыка-культурнай спадчыны ўстановы адукацыі
«Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»*

Анотацыя. У прадстаўленым артыкуле разглядаецца грашовая тэматыка ў фальклорных творах, сабраных вядомым этнографам А. Сержпутоўскім (1864–1940) на землях Беларускага Палесся. Фарміраванне базы грашовай тэрміналогіі, якая ўзгадваецца ў апублікаваных ім казках, легендах, паданнях, забабонах, звячях і абрадах, пашырае і ўзбагачае поле даследавання ролі грошай у вуснай народнай творчасці. Феномен «грошых» з’яўляецца ўнікальным інфармацыйным рэсурсам у працэсе вывучэння элементаў нематэрыяльнай культурнай спадчыны Беларусі.

Ключавыя словы: феномен «грошых», грашовая тэрміналогія, грошы ў фальклоры, грашовыя скарбы.

**THE TOPIC OF MONEY IN THE ORAL FOLK ART
OF BELARUSIANS OF PALESSIYE (END OF THE 19TH –
BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)**

I. Kolabava,

*PhD in History, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Historical and Cultural Heritage of the
Educational Institution «The Belarusian State University
of Culture and Arts»*

Abstract. The presented article deals with money topics in folklore works collected by the famous ethnographer A. Serzhputovsky (1864–1940) in the lands of Belarusian Palessiye. The formation of the base of monetary terminology, which is mentioned in the fairy tales, legends, legends, superstitions, customs and rites published by him, provides an opportunity

to expand and enrich the field of research on the role of money in oral folk art. The phenomenon of «money» is a unique information resource in the process of studying the elements of intangible cultural heritage of Belarus.

Keywords: «money» phenomenon, money terminology, money in folklore, money treasures.

Адзін з вядомых збіральных беларускага фальклору А. К. Сержпутоўскі пакінуў у спадчыну значны па аб'ёме збор паданняў, казак, прымхаў, забабонаў, запісаных ім з захаваннем мясцовых гаворак на Беларускай Палессі ў канцы XIX – пачатку XX ст.

Сабраны матэрыял асвятляе розныя бакі бытавання мясцовага насельніцтва (адносіны да прыроднага асяроддзя, заняткі, адзенне, ежу, будаўніцтва жылля, звычаі, сямейныя традыцыі, веру ў найвышэйшыя сілы, парады, перасцярогі і інш.).

Фальклорныя творы акумуляюць унікальную інфармацыю, якая ўзбагачае нематэрыяльную гісторыка-культурную спадчыну нашай краіны. Грошовае тэматыка з'яўляецца складанай часткай вуснай народнай творчасці, у якой зафіксаваны адносіны чалавека і грамадства да жыццёвых каштоўнасцей, духоўных і матэрыяльных даброт; падкрэсліваецца значнасць працоўных грошай і амаральнасць і згубнасць грошай, здабытых непраўдзівымі шляхамі; у іх гаворыцца аб неабходнасці фарміравання здаровых адносін да грошай, прапагандуецца беражлівасць і асуджаецца сквапнасць. Менавіта праз адносіны да грошай адсочваецца сутнасць кожнага чалавека.

У апублікаваных работах А. Сержпутоўскі звяртаецца да шэрагу звычаяў і забабонаў, якія зафіксавалі выпадкі выкарыстання ў розных сітуацыях як канкрэтных грашовых адзінак, так і абагульняючых паняццяў «грошы» і «золата».

Напрыклад, калі сняцца вошы, то будуць грошы [4, с. 68].

У Велікодны тыдзень людзі гуляюць у біткі яйкамі. Каб выйграць, ідуць на падман і запаўняюць пустую шкарлупіну смалой ці купляюць у краме нейкія вельмі моцныя яйкі ад нейкіх афрыканскіх кур, за якія плацяць па паўрубля ці больш [4, с. 126].

Далей аўтар піша, што на дзень Св. Роха ў Капылі адбываўся кірмаш, куды з'язджалася шляхта, прыезджалі паны і паненкі. Панічы выбіралі сабе паненак і нават часам праводзілі ў карчме змовіны з бацькамі, прычым найбольш таргаваліся пра пасаг. Калі паненка прыгожая, то і пасаг вялікі быў не патрэбен, але калі дзяўчына не падабалася, то трэба было да пасагу дадаткова накінуць «кацярынку» [4, с. 133]. Пад тэрмінам «кацярынка» разумелася купю-

ра наміналам у 100 рублёў з выявай імператрыцы Кацярыны II. Да 1898 г. гэта была самая буйная паводле наміналу банкнота.

Калі ў памерлага заставаліся грошы ў кішэні, то выкарыстоўваць іх было нельга, бо маглі прынесці няшчасце, лепш аддаць іх у царкву ці старцам, каб памаліліся за душу памерлага [4, с. 146].

Для таго каб у кішэні заўсёды былі грошы, трэба было насіць з сабой арэхавы спарыш (травяністая расліна).

Таму, хто знойдзе ў зямлі грошы, раілася не забіраць іх адразу, таму што яны закліятыя і не дадуцца ў рукі. Спачатку трэба было паліць іх свянцонаю вадою і браць потым не голымі рукамі.

Калі свярбіць правая рука, то нехта дасць грошы, а левая – давядзецца плаціць грошы [4, с. 147].

Кладучы грошы ў новую каліту ці магалеюку, трэба было абавязкова плюнуць, каб там заўсёды вадзіліся асмакі [4, с. 157]. Неабходна адзначыць, што грашовы тэрмін «асмак» мае сваю працяглую папярэднюю гісторыю. Яшчэ ў XVI ст. гэтым тэрмінам азначалі, у адрозненне ад грошай літоўскіх, грошы польскія. Асмак адпавядаў васьмі дэнарыям (дробная разменная манета), адкуль і ўтварылася сама назва.

Пры першым пасля нараджэння купанні дзіцяці, каб яно было шчаслівае, у ваду трэба было абавязкова кінуць грошы. Каб дзяўчына ўдала выйшла замуж, ваду вылівалі на парогі, а пасля хлопчыка, каб ён быў гаспадарлівым, пад печ [4, с. 172].

Для вызначэння будучых жыццёвых схільнасцяў малому дзіцяці падносилі на выбар тры рэчы: грошы, розгу і кніжку, калі схопіцца за грошы – будзе багатым, калі за розгу – паслухмяным, калі за кніжку – разумным. Можна ўгадаць і «медыцынскае» выкарыстанне манет. Калі дзіця ўдарылася галавой і з'явіўся гузак, то трэба было прыкласці да яго «мядзяк» (медную манету), каб выпягнуць боль [4, с. 175].

Тэрмін «паўрубель» мог быць як лічыльным паняццем, якое адпавядала 50 капейкам, так і рэальнай манетай у 50 капеек («полтинником»).

А. Сержпутоўскі запісваў і больш аб'ёмныя фальклорныя творы – казкі. У некаторых з іх таксама развівалася грашовая тэматыка: тлумачылася, якім чынам былі прыдуманыя грошы, адзначалася іранічнае стаўленне да грошай, выказваліся адмоўныя адносіны да сквапнасці.

У казцы «Хто прыдумаў грошы» аднаго вельмі сквапнага чалавека, які пры вялікім багацці сілкаваўся толькі раз на дзень печанай

бульбай і мякінай з халоднай вадой, ахапіла неверагодная зайздрасць да чужога дабра.

Даведаўшыся ад людзей, што яшчэ большае багацце можна атрымаць у Купальскую ноч, герой казкі адправіўся ў лес, дзе і пабачыў свячэнне папараць-кветкі, якую ахоўвалі чэрці, вядзьмаркі і нячысцікі. Скар згадзіўся прадаць чорту сваю душу за багацце, якое будзе заўсёды з ім.

У хуткім часе гэтае дабро не было ўжо куды класці, але чорт вырашыў праблему. Ён зварыў спецыяльнае зелле з поту, крыві і слёз і ператварыў яго ў золата, якое распаўсюдзіў сярод людзей. Золата стала забіраць у іх багацце і накіроўваць яго ў выглядзе грошай да скарна. Стаў той такім заможным, што мог купіць увесь свет, але прыйшоў час паміраць. Скар спрабаваў падкушыць смерць грашма, але тая адмовілася і знайшла багацея разам з грашма ў склепе. Грошы ператварыліся ў тое, чым былі раней, і скар патануў у чалавечым поце, крыві і слязах, а душу яго забраў чорт [3, с. 71–75].

Аналагічная праблема разглядаецца і ў казцы «Багатыр», дзе герой, багаты і дужы чалавек, захацеў жыць яшчэ лепей. Аднойчы ён сустрэў гаротнага, але вясёлага хлопца, у якога было толькі некалькі асмакоў. Даў багацей яму кошык, поўны чырвонацаў, і адчуў пры гэтым задавальненне, але хутка ён пашкадаваў аддадзеных грошай. Стаў багацей думаць, як захаваць пры сабе сваё дабро пасля смерці, і вырашыў зачыніцца з грашма ў склепе, з якога ў далейшым не змог выбрацца. Выратаваў яго той самы гаротны хлопец, які прыйшоў, каб вярнуць атрыманыя асмакі. З-за грошай стала яму цяжка жыць, таму што не ведаў, куды схаваць сваё багацце. Выратаваны багач кінуўся бегчы, упаў у глыбокі калодзеж і ўтапіўся. Людзі ж зразумелі, што там, дзе багацце, шчасця няма [3, с. 75–79].

У іранічнай казцы «Сабака і грошы» ў добрага чалавека быў вельмі разумны сабака, але сквапная жонка не карміла сабаку і гаварыла, што той, як кот, павінен сам здабываць сабе ежу. Аднойчы сабака выкапаў гаршчок з золатам. Чалавек схаваў знойдзенае золата і ва ўдзячнасць пачаў сытна карміць сабаку. Абураная жонка атруціла сабаку, і герой казкі вырашыў пахаваць яго ў добрай труне, якая была заслана пухам, на могілках. Бацюшка за вялікія грошы згадзіўся адпецць сабаку як чалавека і пашкадаваў, што сабак больш не хаваюць [3, с. 82–83].

А. Сержпутоўскі прыводзіць і паданне пра змея, які цягаў грошы чараўніку. Аўтар заўважае, што як бедны чалавек ні працуе, грошай сабраць не можа, таму што чорт збірае іх у мех з дзіркамі, які немагчыма напоўніць. Герой апавядання – два гаротныя чалавекі,

адзін з якіх прадаў душу чорту і стаў заможным. Чорт жа ператвараўся ў вогненнага змея і насіў прадаўшаму душу грошы. Калі гаротны чалавек, пабачыўшы змея, перахрысціўся, то тады змей рассяпаўся на грошы. Бядняк сабраў грошы і стаў добра жыць, а сусед багаты зноў збяднеў [3, с. 276–277].

Казкі цікавыя тым, што ў іх не толькі ўзгадваецца грашовая тэрміналогія (канкрэтныя назвы манет – асмакі, чырвонцы), але і адсочваецца выкарыстанне тэрмінаў «асмак», «золата» ў абагульняючым сэнсе «грошы».

Казкі дэманструюць значнасць грошай у жыцці чалавека. Адначасова гэта і ўдалыя прыклады праяўлення народнага розуму і гумару.

У цэлым багаты этнаграфічны матэрыял (міфалагічныя апавяданні, павер'і, прымхі, тлумачэнні сноў і інш.), сабраны беларускімі даследчыкамі, сведчыць аб шматграннасці выкарыстання грошай у самых розных праяўленнях штодзённага жыцця чалавека. У большасці выпадкаў фіксуецца выкарыстанне абагульняльных грашовых тэрмінаў – грошы, золата, срэбра, медзь, а таксама больш канкрэтных паняццяў – залатая, срэбная, медная манета, асмакі, рублі, капейкі і інш.; зрэдку сустракаюцца і дакладныя грашовыя сумы [1; 2].

Сучасная тэарэтычная і эмпірычная база паняцця «грошы» ў самых розных кірунках навуковых даследаванняў дае мажлівасць вызначыць грошы і як феномен культуры.

1. *Колабава, І. Н.* Канцэпт «грошы» ў беларускіх прыказках і прымаўках / І. Н. Колабава // Банк. весн. – 2021. – № 11. – С. 69–72.

2. *Колабава, І. Н.* Феномен «грошы» ў беларускай этнаграфічнай і літаратурнай спадчыне XIX – пачатку XX ст. / І. Н. Колабава // Матэрыялы рэсп. навук.-практ. канф. «Памяць продкаў праз музейны свет (мінулае, сучаснасць і будучыня музеяў пад адкрытым небам)», Мінск, 7 снеж. 2021 г. / Беларус. дзярж. музей нар. архітэктуры і побыту. – Мінск, 2021. – С. 242–253.

3. *Сержпутоўскі, А. К.* Казкі і апавяданні Беларускага Палесся. Са зборнікаў А. К. Сержпутоўскага / А. К. Сержпутоўскі. – Мінск : Беларусь, 1965. – 322 с.

4. *Сержпутоўскі, А. К.* Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў / А. К. Сержпутоўскі. – Мінск : Універсітэцкае, 1998. – 301 с.